

YENİ BULUNAN BİR BELGE DOLAYISIYLA

HİKMET BAYUR

“Tarih yazmak tarih yapmak kadar mühimdir.
Yazan yapana sadık kalmazsa değişmeyen hakikat insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır”.

ATATÜRK

Maksatlı olarak ortadan kaldırılmış iken müsveddesi bulunmuş bir belgenin ışığı altında bu yazımızı yazıyoruz. Bu belge 23 Ocak 1913 günü Babiâli basılıp Kâmil Paşa Hükümeti istifaya zorlandığı sırada Meclis-i Vükelâda üzerinde görüşülmekte olan Büyük Devletlerin 17 Ocak günlü notasına karşılık olarak verilecek notanın Fransızca metnidir¹. Bilindiği gibi baskını düzenliyen İttihat ve Terakki Partisi yaptığını gerekli ve zorunlu göstermek için şu yolda bir haberi yaymıştır: “Kâmil Paşa Hükümeti Edirne vilâyetini kâmilten ve Ege adalarını kısmen düşmana bırakmaya karar vermiştir ve bu yerleri kurtarmak için bu hükümeti devirdik.” Bu yalanı tutturabilmek için de Meclis-i Vükelâda görüşülen karşılık nota tasarısı ortadan kaldırılmıştır.

Daha sonra gerçek durum türlü eserlerde belirtilmiş olmakla birlikte bu yalan, çok kere yazarların eksik incelemelerde bulunmaları dolayısıyla, bu güne kadar, yani yarım yüzyılı aşan bir süre boyunca, yaşamıştır ve yaşamaktadır.

Bunu yaşıtan eserlerin türleri üzerinde az durmak gerekir. Şu veya bu sorumsuz yazarın eserine önem verilmeyebilir. Ancak ders

¹ Belgenin Fransızca müsveddesi “Karton 20 mükerrer A” da “Démarche collective de Ambassadeurs des Grandes Puissances-Note responsive de la Sublime Porte” adlı dosyadadır ve “Kânun-u sani 1328 de No 153 ile tercüme olundu” damgasını taşımaktadır. Bunu “Kâmil Paşa'nın siyasi Hayatı” adlı eserin yazarı Hilmi Bayur bulmuştur. Belge dörde katlanmış olarak bir süre cepte gezdiği kağıttaki izlerden anlaşılmaktadır. Daha önceleri Atatürk zamanında başlamak üzere arşivde çatığım sırada “Türk İnkılâbı Tarihi” adlı eserimin C. II, Kısım II, s. 225 - 271’inde andığım belgeleri incelerken Hilmi Bayur’un bulduğu belgeye rastlamamıştım. Öyle sanılabilir ki bu belge bir süre ayrı bir yerde saklı kalmış, sonra arada geçen yıllarda herhangi bir tasnifte yerine konulmuştur.

kitaplarında veya resmî makamlarca yayınlanan ve arşivleri incelenecek durumda olmayan, yahut da hazırladıkları eserin çapı bunu gerektirmeyen özetleyici yazarlara kılavuzluk etmesi gereken eserlerde bu olay yanıltıcı biçimde ve o zamanki gazetelere zorla koydurulan haberin bir tekrarlama olarak görülürse iş değişir. Atatürk'ün tarihle ilgili uyartıcı vecizesini bu yüzden başa koyduk.

Bu gün liselerin üçüncü sınıfında okutulan ders kitaplarında Babiâli baskını olayı hep böyle yanıltıcı biçimde geçmektedir ve yarım yüzyılı aşan bir süredir milyonlarca gence durum böyle yanlış belletilmiştir.

Resmî bir dairenin kılavuz niteliğinde sayılması gereken bir yayını da örnek olarak ele alacağız.

Harp Tarihi Dairesi'nin Resmî yayınları arasında çıkan "Balkan Harbi Tarihi, VII nci cilt, Osmanlı Deniz Harekâtı, 1912-1913" adlı eserin 201 inci sahifesinde şöyle denilmektedir :

"Mütareke 4 Şubat 1913'de kaldırıldı. Buna takaddüm eden günlerde, Kâmil Paşa Kabinesi Londra Barış Konferansında Midye-Enez Hattının hudut olmasını ve Ege adaları kaderinin Büyük Devletler tarafından tâyin edilmesini kabul etmişti. Bu durumu, hükûmetin büyük bir aczi ve hattâ vatana ihaneti halinde mütalâa eden İttihat ve Terakki Fırkası (siyasî partisi) 23 Ocak 1913 (10 Ocak 1328) gününde hükûmet darbesi yaparak iktidara geldi".

Bütün bunları gözönünde bulundurarak Babiâli baskınından önce ve sonra gelişmiş olayları hatırlatıp baskın günü Büyük Devletlerin notasına karşılık olmak üzere Meclis-i Vükelâda üzerinde görüşülürken Babiâli'yi basanlar tarafından ortadan kaldırılan nota tasarınsının ve 30 Ocakta yeni hükümetçe onun yerine verilen karşılık notanın Türkçe çevirmesini aşağıya koyacağız.

Babiâli baskınından önceki ve baskın sırasındaki diplomatik tartışma ve olaylar "Türk İnkilâbı Tarihi" adlı eserimizin cilt II, kısım II 'sinde ayrıntılı olarak anılmıştır (S. 225-271).

Başlıca önemli belgeler şunlardır :

a) 17 Ocak 1913 gününde İstanbul'daki Büyük Elçilerin Babiâli'ye verdikleri Edirne'nin Balkanlı Bağlaşıklara ve Adalar keskininin tesbiti işinin Büyük Devletlere bırakılmasını isteyen ortaklaşa nota. Bunun anılan eserimizde çok geniş bir özeti bulunduğuundan (S. 241) buraya çevirmesini koymayı gerekli bulmadık.

SUBLIME PORTE
MINISTÈRE DES AFFAIRES ÉTRANGÈRES
Cabinet du Ministre

Le Directeur	Le Chef	Le Secrétaire
--------------	---------	---------------

Reçu le 23.1.1913
avis 1913

S. E. Gabriel Noratoumian Eff.
ambassadeur de la Grande
Puisseance à Paris

N° G¹
N° S¹

Le sous-signé, Ministre des
Aff. Étr. de l. É. S. de l'Empire
a l'honneur de répondre comme suit
à la note collective que vous lui
les ambassadeurs de la Grande Pui-
sance lui ont remise en date du
17 courant.

Le Gouvernement Imp^l Ott.
n'a hésité pas à reconnaître que la
conclusion de la paix est dans son intérêt
et dans l'intérêt de tous et que l'opinion
publique en Europe le réclame éner-
giquement. Il se rend compte qu'il
convient de mettre, le plus possible,
un terme à une lutte qui s'a-
nuellement provoque, sous le pré-
texte de la défense, en cas de reprise
de hostilité, échappe aux prévisions
humaines.

Il ne s'agit pas qu'un intérêt
d'ordre supérieur à tout autre
l'initiative prise par la Grande
Puisseance dans son démarche est
le bien.
Tout en proposant
plus grande différence à l'

Karton
20 mükerrer A
N° 153
10.1.1913 / 328

23 Ocak 1913 günü Babıâli basıldığı sırada İstanbul'daki Büyük Devletlerin
Büyük Elçiliklerine verilmek üzere hazırlanıp Meclis-i Vükelâda
görülmekte olan nota müsveddesinin fotokopisi (1. sayfa).

H. Bayur

en considérant qu'elles ont jugé à
propos de lui donner, à jamais
remonté jusqu'à ce point d'empêcher
de faire remarquer que la cession
de la ville d'Andrinople réclamée
par les alliés constitue pour la
Turquie un sacrifice considérable
qui justifie l'abandon de la
ville d'Andrinople.

Indépendamment de son
importance stratégique, Andrinople
est, en effet, ainsi qu'il a été dit
ci-dessus, plus d'une fois, non seulement
la seconde capitale de l'Asie Mineure,
mais encore une cité d'importance
historique tant par sa popula-
tion que par ses monuments religieux
et ses souvenirs historiques. C'est
la raison pour laquelle après
avoir consenti à l'abandon de
vastes territoires aux alliés, le
gouvernement turc a pu se résoudre
à l'abandon de la ville d'Andrinople
à l'ennemi.

Il est dans ces conditions
qu'il a suggéré au gouvernement
britannique le projet de faire
d'Andrinople une ville libre, indé-
pendante et neutre, sous la protection
des puissances signataires du Traité
de Berlin avec un gouvernement
musulman, de sorte qu'il n'y ait
aucune nationalité, nommée par elle.

C'est avec le même souci
de la défense territoriale de cette
ville d'Andrinople de Dardanelles, qu'il
a été envisagé par lui, comme

une nécessité absolue, le maintenant en la possession actuelle, les îles de l'Archipel. Leur proximité à la côte de l'Anatolie orientale, à laquelle elles appartiennent d'ailleurs, et le danger qui résulterait de leur accès annexion à la Grèce, par le fait qu'elles seraient ainsi exposées à devenir les foyers d'agitation politique et de combatisme domanien, sont les raisons majeures pour justifier l'attitude de la S. Ent.

Permettez que le Président apprécierait, de leur côté, la valeur des considérations ci-dessus exposées, le jour le 31 déclare vouloir s'en rapporter pour en question au jugement impartial des puissances, qui ne peuvent poursuivre qu'une œuvre d'équité digne des principes de la civilisation moderne et conforme aux intérêts généraux qui sont en jeu.

À ce point de vue, il importe infiniment que la décision qu'elles sont appelées à prendre soit pour ce qui concerne la ville fortifiée d'Anversinople que la détermination des frontières turco-bulgares ne constitue pas un danger permanent pour la sécurité de la capitale de l'Empire et assure le respect de son voisinage et de confiance d'espérance qui doivent exister entre les États limitrophes.

Le jour le 31 prend acte



x concubis et malgré l'oubli
 purgé dans les différents troubles
 sociaux les populations ottomanes
 ont la série de nouvelles de ces
 et horreurs commises par les
 troupes des alliés et sont ont
 été victimes tant d'immenses
 sans les tentatives en 1913
 la guerre et cela dans la
 temps même où la Turquie,
 sévèrement et au sein de la guerre
 de la guerre faisait preuve
 de modération en n'occupant
 point de son territoire plusieurs
 milliers de ressortissants de
 pays états voisins et en
 les protégeant, au contraire,
 contre toute représaille.

avec une satisfaction reconnaissant
 les dispositions et promesses bien
 veillantes du Sultan pour l'aider
 par les appui moral et matériel
 à réparer les maux de la guerre
 et à mettre en valeur les ressources
 naturelles
 inépuisables de l'Empire.

Il est évident, et est incontestable
 que les puissances reconnaissent d'ores
 et déjà le droit à la Turquie de
 préserver sa libre liberté, comme
 chaque Etat, à l'application d'un
 tarif autonome de commerce, à la
 conclusion de traités de commerce
 sur la base du principe en usage
 moderne, et à la mise en vigueur
 à égards des étrangers, de la législation
 fiscale ottomane.

Le jour 1^{er} s'attend
 à ce que les puissances reconnaissent
 le droit de la Turquie à la Turquie
 son indépendance économique sans
 restriction, toute restriction qui
 permettrait la réalisation de promesse
 des puissances déposées dans leur acte
 susmentionné.

En terminant le jour 1^{er}
 exprime la conviction que les puis-
 sances s'entendent, dans la solution
 des questions dont il s'agit, à fin
 en sorte qu'il ne survienne pas de
 nouvelles difficultés ^{le point} qui risqueraient
 de compromettre l'œuvre si péniblement
 préparé et poursuivie par le
 concert européen.

Il est également permis
 que les puissances envoient tout
 jadis à l'esprit de conciliation
 qui a inspiré la présente réponse,
 malgré les immenses sacrifices

CA

b) 18 Ocakta Büyük Devletlerin bu isteklerinin yurttta büyük karmaşmalar doğuracağını bildiren ve bu konu üzerinde İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey'le yeniden görüşülmesini isteyen Hariciye Nazırı Noradonkiyan Efendi'nin Londra Büyük Elçisi Tefvik Paşa'ya teli. Andığımız eserde bunun kısa bir özeti vardır(S. 247-248). Şimdiye kadar metni yayınlanmamış olan bu telin çevirmesini aşağıda göreceğiz.

c) Tefvik Paşa'nın Grey'le görüşükten sonra Bâbaliye 20 ve 21 Ocakta verdiği karşılık. Bunun S. 248-249 'da çok geniş bir özeti bulunduğu burda tekrarlamayacağız. Bu tel, İngiltere hükümetinin az da olsa bu işte yumuşayabileceği ümidini vermektedir.

d) 23 Ocak 1913 'de Babıâli basıldığı sırada Meclis-i Vükelâda incelenmekte olan nota tasarısının -ki asıl konumuzu teşkil etmektedir- Türkçe çevirmesi. Bunun başına gelenler yukarıda not 1'de anılmıştı. Bu tasarı, baskını yapanlarca o gün ortadan kaldırılmış olmakla birlikte, onda Edirne'nin Büyük Devletlerce seçilecek Müslüman bir valinin yönetiminde yansız ve bağımsız bir kent olması istenildiği ve Adaların büyük önemi dolayısıyla birtakım sakıncaların ileri sürüldüğü türlü tarihlerde yayınlanmış eserlerde açıklanmıştı. Bunların başlıcaları şunlardır: 1) Mısır'da eski harflerle basılmış olan zamanın Şeyhülislâmı Cemalettin Efendi'nin hatıraları; 2) ondan alınarak bizim yukarıda adı geçen ve 1943 'de basılan eserimiz (S. 265); 3) O sırada Mabeyn Başkâtibi bulunan Ali Fuat Türkgeldi'nin 1949'da Türk Tarih Kurumunca yayınlanan "Görüp İştiklerim" adlı eseri (S. 109, zeyl 4); orada şu başlık altındaki belge gerçek durumu göstermektedir: "Edirne'nin terki hakkında devletler tarafından verilen nota üzerine itası tasavvur olunan cevabın esaslarını mutazammın Kâmil Paşa tarafından kaleme alınan varaka suretidir". Sadrazam bu varakayı baskından az önce Padişah'a gösterilmek üzere Başkâtibe vermiş ve baskın yapanlar Ali Fuat Türkgeldi'nin üzerini aramayı düşünmediklerinden onda kalmıştır; 4) Bu belgenin metnini kapsayan ve 1952 'de yayımlanmış olan "Türk İnkılâbı Tarihi" adlı eserimizin Cilt II, K. IV (S. 289). Bütün bu yayınlara rağmen herhangi bir kimsenin yazılarında değil, Eğitim Bakanlığı'nın denetlemesinden geçen veya tarihçilere kaynak olmak üzere yazılan eserlerde hâlâ: "Hükümet Edirne'yi Bulgar'a veriyordu" gibi yazıların çıkması şaşılacak bir yöndür. Daha sonra, ancak tarih yazarlarının faydalanmasına henüz vakit olmamış olan bir devrede, "Hayat" dergisinin

1 Ocak 1965 'den bu yana, Babiâli baskınından sonra Sadrazam olan Mahmut Şevket Paşa'nın günü gününe tutmuş olduğu notlar yayınlanmıştır.

Bu notları kapsayan ilk nüshada, 24 Kânun-u sani 328 (6 Şubat 1913) gününe ait notta, Mahmut Şevket Paşa şunları der : "Tevfik Paşa bize şımarık olan Balkan Devletleri ile icra kılınacak müzakerelerimizde bir netice hasıl olamayacağı cihetle işin Büyük Devletlere terkinin tavsiye ediyordu".

Bu şüphesiz Edirne'yi bırakmak demektir. Mahmut Şevket Paşa'nın notu şöyle devam eder :

"Tevfik Paşa'nın bu tavsiyesini pek muvafık buldum. Hariciye Nazırı Prens Sait Halim Paşa dahi benimle hemfikir bulundu. Lâkin Şuray-ı Devlet Reisi Sait Paşa ² *eski kabinenin Edirne'nin tarafsız addedilmesi hakkındaki mütalâasını* ³ dikkate alarak buna yanaşmak istemedi. Hacı Adil ve Şükrü Beyler (Dahiliye ve Maarif Nazırları) ise Tevfik Paşa'nın tavsiyesinin aleyhinde bulundular. Bu sebeple o gün bir karar verilemedi.

e) Babiâli baskınından sonra iş başına geçen Mahmut Şevket Paşa Hükümetinin Hariciye Nazırı Sait Halim ⁴ Paşa'nın Büyük Devletlerin notasına verdiği 30 Ocak 1913 günlü karşılığın çevirmesi, her iki notanın birden incelenebilmesi için aşağıya koyulacaktır ⁵.

Anılan nota ve tellerin Türkçe çevirmeleri

1 — Yukarıda "b" bölekinde andığımız Noradonkiyan Efendi'nin Tevfik Paşa'ya 18 Ocak günlü telinin Türkçe çevirmesi ⁶:

"24 sayılı telime ⁷ ekdir.

² Eski Sadrazam.

³ İm bizimdir.

⁴ Eğer 1867 yılında Mısır valisi İsmail Paşa, Hidiv ünvanını aldığı sırada veraset usulünü değiştirip Hidivliğin hanedanının en yaşlı üyesine değil, babadan oğula geçmesini sağlamamış olsaydı Sait Halim Paşa andığımız devirde Mısır Hidivi bulunurdu.

⁵ Bunun Fransızca aslının suretini de Hilmi Bayur'dan aldık.

⁶ Babiâli'de yapılmış olan çevirmeler şimdi güç anlaşılır olmuşlardır. Bu yüzden yeni dile göre çevirme yapmayı daha doğru bulduk.

⁷ Bu tel ile Büyük Devletlerin başkentlerindeki Büyük Elçiliklerimize ve Londra'daki murahhaslarımıza anılan devletlerin Edirne ve Adalarla ilgili notasının ana çizgileri bildirilmiş ve Meclis-i Vükelâ'nın verilecek karşılık üzerinde ertesi gün görüşeceği eklenmiştir.

“Burada Büyük Elçilerin notasına karşılık vermeden sizin ve Britanya Hükûmetinin dikkatini şu noktalara çekmek isteriz.

“Şüphe yoktur ki bizim olumsuz bir karşılığımız görüşmelerin kesilmesine ve dolayısıyla savaşın yeniden başlamasına yol açacaktır. Bu olunca da Avrupa’yı ve daha özel olarak Slav acuniyle Rusya’yı karşımızda bulacağız.

“Ancak İmparatorluk Hükümeti, özbeöz Müslüman olan ve ırk, tarih ve askerlik bakımından İmparatorluğa bağlılığının ispatı gerekmeyen Edirne kentini bırakacağı yolunda olumlu bir karşılık da veremez. Bu kentin bırakıldığı haberinin vilâyetlerimizde öyle tepkileri olur ki onun tehlikeli sonuçlarını gözönünde bulundurmamak görevimizdir. *Son yıllarda yurdun başında bulunmuş olan Parti ve hızıplar hareket halindedirler*⁸. Şimdiden kamu oyu (Hükümeti) karşı koymaya itiyor ve (onu) zaaf, ürkeklik ve *hattâ ihanetle* suçluyor. Bu koşullar altında bir kez daha Sir Edward Grey’e başvurmak ve onursuz bir barışın veya savaşın yeniden başlamasının hem bizde, hem de Avrupa’da behemehal doğuracağı çırpıntı ve yıkımları önlemek için çabalarını bizimkilere katmasını rica etmek gerektiği düşüncesindeyiz.

“Aşağıdaki çözüm aklımıza gelmektedir. Edirne’yi Berlin Antlaşmasını imzalamış olan Büyük Devletlerce İslâm acunu içinden seçilmiş bir vali başta olmak üzere şeriatla ilgili gereken inancalar sağlanılarak yansız, erkin ve bağımsız bir kent yapmak.

“*İkinci bir çözüm Edirne’den geçen Meriç ırmağını sınır yapmak olabilir. Böylelikle kentin cami ve türbelerin bulunduğu Doğu kısmı Türk kalır ve onun suyun ötesinde kalan Batı kısmı Bulgaristan’a geçer.*

“*Eğer Efendimiz*⁹ *bu çözümü kabul ettirebilirse, anılan vilâyetin sınırları üzerinde anlaşmak kolay olur. Yönergeleriniz (4 üncü satıra bakmalı) sizi bu konuda esasen yetkili kılmaktadır.*

“Eğer Efendimiz bu çözümü kabul ettirebilirse bu vesile ile Adaların bizde kalmasının ve Bağlaşıklarla yapılacak görüşmeler sırasında her türlü sürprizden korunmamızın gerektiğine dikkatini çekmek

⁸ Burada ve aşağıda italikle yazılmış kısımlar müsveddede var olup sonradan çizilmişlerdir.

⁹ “Sa Seigneurie” denilmiştir. Bu sözcük İngiltere’de Lordlar için kullanılır ve Sir Edward Grey düşünülmektedir; onun bu çözümü öbür Büyük Devletlerle Balkanlılara kabul ettirmeye çalışması istenilmektedir.

uygun olur. Çünkü öğreniyoruz ki Saint Petersburg'a¹⁰ gitmiş olan Bulgar Maliye Bakanı Bay Theodorof bir savaş ödeneği almak dâvasını gütmek istegindedir, oysaki bunun söz konusu olmayacağı bize inancalanmıştı.

“Son olarak şunu isteriz: Bağlaşıklarla Türkiye arasında doğrudan doğruya anlaşılamayan bütün sorunların çözümünü, savaşan her iki yan, Büyük Devletlere bırakmakta birleşsinler. Böylelikle barış temellerinin tümünün ana çizgileri bilinmiş ve kararlaştırılmış olur ve İşkodra, Yanya ve Rumeli’de bulunan bütün öbür yerlerde çarpışmaların durmasına ve hattâ bir kısım asker birliklerinin evlerine dönmelerine hiçbir engel kalmaz.

“Bu sorunlar üzerinde murahaslarımız ve Foreign Office’le¹¹ ivedilikle görüşmenizi ve bu görüşmeler sonuçlarını bana bildirmenizi Altesinizden dilerim, tâ ki Büyük Elçilerin notalarına aşırı gecikmeden karşılık verebilelim”.

2) Yukarıda ‘d’ bölekinde anılmış olan 23 Ocak 1913 günü Babîâlî basıldığı sırada Meclis-i Vükelâda incelenmekte olan Büyük Devlet Büyük Elçilerinin 17 Ocak günlü notasına verilecek karşılık nota tasarısının Türkçeye çevirmesi aşağıdadır. Bu tasarının ortadan kaldırılması “Edirne ve Adalar düşmana bırakılıyor” yalanının çıkarılmasını mümkün kılmıştı.

Hariciye Nezareti’nin Büyük Elçiler notasını Sadarete sunan 18 Ocak 1913 gün ve 1532 sayılı Noradonkiyan Efendi’nin imzasını taşıyan arizada şöyle denilmektedir: “Edirne şehrinin Balkan Hükûmat-i müttefikasına terki ve Cezair-i Bahr-i Sefid meselesinin kendilerine tevdi’i vesayasını havi olarak bugün Düvel-i Muazzama Süferası tarafından ita edilmiş olan nota tercümesinin leffen takdimine ve münderecatı hakkındaki mütalâa-i çâkeranemin Meclis-i Mahsusda beyan edileceğinin arzına iptidar kılındı.”

Notanın Türkçeye çevirmesi¹²:

“Aşağıda imzası bulunan Zat-ı Şahanenin¹³ Hariciye Nazırı, altı Büyük Devletin Ekselans Büyük Elçilerince ayın 17 sinde verilmiş olan ortaklaşa notaya şu yolda karşılıkta bulunmakda onur duyar.

¹⁰ Şimdiki Leningrad’ın adı. O sırada Rusya’nın başkenti idi.

¹¹ İngiltere Dışleri Bakanlığı.

¹² Bu notanın Fransızca metninin fotokopisi Belleten’in bu sayısında yayınlanmıştır.

¹³ Sa Majesté Impériale le Sultan.

“Osmanlı İmparatorluk Hükûmeti, barış yapılmasının her yanın dilek ve çıkarlarına uygun olduğunu ve Avrupa kamu oyununu bunu önemle istediğini durumsamadan kabul etmekte, hiç bir yönden kendi kışkırtmalarının sonucu olmayan, çapı büyüüp yayılmak tehlikesi gösteren ve çarpışmalar yeniden başlayacak olursa sonunun nereye varacağını önceden kestirilmesi imkânsız olan bir savaşa elden geldiği ölçüde çabuk son vermek gerektiğini kavramaktadır.

“Onun Büyük Devletlerin ortaklaşa giriştikleri bu işde kendilerine ancak yüksek özde bir menfaatin kılavuzluk ettiğinde şüphesi yoktur.

“Kendisine vermeyi uygun gördükleri öğütlere karşı en büyük saygıyı duymakla birlikte Osmanlı İmparatorluk Hükûmeti şu yöne dikkati çekmekten kendini alamaz ki Bağlaşık-larca Edirne kentinin kendilerine bırakılması yolunda ileri sürülen istek, Türkiye için Babıâli'nin buna razı olmakta gösterdiği tereddüde hak verecek kadar büyük bir fedakârlıktır.

“Stratejik öneminden başka Edirne daha önce de, bir çok kez, denilmiş olduğu gibi yalnız İmparatorluğun ikinci başkenti değil, hem ahali, hem de dinsel anıtları ve tarihsel anıları bakımından özbeöz bir İslâm kentidir. Bu yüzdendir ki İmparatorluk Hükûmeti Bağlaşık-lara büyük ülkeler bırakmaya katlandıktan sonra bu âna kadar uysallığını daha ileri götürmeye razı olmamıştır.

“Bu gibi düşüncelerle Britanya Hükûmetine Edirne'nin Berlin antlaşmasını imza etmiş devletlerin korunması altında, herhangi ulustan olursa, olsun onlarca atanacak Müslüman bir valinin yönetiminde özgür, bağımsız ve yansız bir kent durumuna getirilmesi tasarısını telkin etmiştir.

“Çanakkale Boğazı yönünden, yine ülkenin savunması kaygısıyla, İmparatorluk Hükûmeti Ege Denizi adalarının Osmanlı elinde kalmasını kesin bir zorunluk sayar. Onların esasen bir parçası buldukları Asya kıyısına yakınlıkları ve Yunanistan'a katılmalarıyla birer siyasal tahrik ve gümrük kaçaklığı yuvası durumuna geçmeleri tehlikesinin başgöstermesi Babıâli'nin takındığı durumu haklı gösterecek önemli etkenlerdir.

“Büyük Devletlerin de kendi yönlerinden yukarıda anılan düşünceleri takdir edecekleri inancında bulunan İmparatorluk Hükûmeti, ancak uygarlık ilkelerine ve bahis konusu olan genel çıkarlara

lâyık bir amaç güdebilecek olan bu Devletlerin ortadaki sorunlar üzerinde yansız olarak yürütecekleri muhakemelere güvendiğini açıklar.

“Bu bakımdan Büyük Devletlerin ister Edirne berkitilmiş kenti, ister Türk-Bulgar sınırlarının çizilmesi konularında alacakları kararın İmparatorluk başkentinin güveni için daima bir tehlike doğurmaması ve sınırdaş devletler arasında var olması gerekli bulunan iyi komşuluk ilişkilerini ve karşılıklı güveni sağlayacak özde bulunması son aşama önemlidir.

“İmparatorluk hükümeti Büyük Devletlerin savaşın doğurduğu yıkımları onarmak ve İmparatorluğun maddî kaynaklarını değerlendirmek yolundaki iyi eğilim ve vaatlerini şükranla karışık bir memnuniyetle belgit sayar (prend acte).

“Bu bakımdan daha bu günden Türkiye’nin her devlet gibi tam bir erkinlik içinde özgür bir gümrük tarifesi uygulamak, modern hukuk ilkelerine dayanan tecim antlaşmaları yapmak ve yabancılar hakkında Osmanlı vergi kanunlarını yürütmek hakkının tanınması sakınılmaz bir zorunluktur.

“İmparatorluk Hükümeti Büyük Devletlerin böylelikle yukarıda anılan notalarında belirtilen vaatlerinin gerçekleşmesi için tek koşul olan Türkiye’nin ekonomik erkinliğini sınırsız olarak tanımak lüt-funda bulunacaklarını umar.

“Yazısına son verirken İmparatorluk Hükümeti, Büyük Devletlerin bahis konusu olan sorunların çözümlenmesinde Avrupa Devletler Birliğince (Concert Européen) takip edilen barış işini tehlikeye düşürecek yeni güçlük ve savların ortaya çıkmaması için gerekeni yapacakları inancında olduğunu açıklar.

“İmparatorluk Hükümeti yine şu inançdadır ki Büyük Devletler razı olunan ölçüsüz fedakârlıklara, savaş acılıklarını yumuşatmak isteyen Türkiye’nin ülkesinden Bağlaşık Devletlerin bir kaç bin uyrukunu dışarı atmadığı ve bunun aksine onları dengiyle karşılamalardan¹⁴ koruduğu sırada Bağlaşık ordularca savaşın geliştiği yerlerde işlenen taşkınlık ve nefret uyandırıcı bir sürü işlem haberlerinin Osmanlı halkının türlü tabakalarında yarattığı kızgınlıklara rağmen bu (notada verilen) karşılığı ilham eden anlaşma arayıcı ruhu hakkiyle değerlendireceklerdir”.

¹⁴ Mukabele-i bilmisil.

3) Yukarıda “e” bÖleğinde anılan 30 Ocak 1913 gÜnlÜ Sait Halim Paşa'nın notasının çevirmesini vermeden, daha Önce anılmış olan Balkan Harbi Tarihinin Deniz harekâtına ait eserin 201 inci sahifesiden Őu bÖleki alacağız.

“Yeni Sadrazam (Başvekil) Mahmut Şevket Paşa, hemen Edirne'yi kurtarmak, Ege Adalarını geri almak ve Barış Konferansında uygun Őartlar elde etmek maksadiyle siyasi teşebbüslere geçti. Bu arada, hem istenilen uygun Őartları, hem de Osmanlı umumî efkârında Hükümet lehine bir prestij kazanmak için zafer sağlayacak hareketin hazırlanmasını emretti”.

Yazarın bunların hangi kaynaklardan aldığını bilmiyoruz, ancak Mahmut Şevket Paşa, yukarıda anılan notlarının başında, Şunları yazmıştır :

“10 Kânun-u sani 328 (23 Ocak 1913) günü saat 8'de Sadarete tâyin olundum. O gece sabaha kadar uyudum. İlk gün kabine teşkili ve asayişin iadesiyle uğraştım. O günden itibaren her gün kabine toplandı. Nazırların (bakanların) büyük kısmı harb taraftarıydı. Enver Bey ve genç subaylar da böyle düşünüyordular. Ben askerî ve siyasi vaziyetimize nazaran harbi münasip görmüyordum. Harbe karar verilirse, istifa edeceğimi söyledim. Onun üzerine hükümette itidal fikri hasıl oldu. Nihayet 17 Kânun-u sani 328 (30 Ocak 1913) günü öğleden sonra saat 2.30'da Devletlerin notasına cevap verildi.

“O gün bütün Büyükelçilerle görüşmüş ve nokta-i nazarımı anlatmıştım. Edirne'nin sol tarafı bizde bırakılıyor, Adalar işinde Büyük Devletlerin nokta-i nazarı kabul ediliyordu.”

Sait Halim Paşa'nın 30 Ocak 1913'de Büyükelçilerin 17 Ocak gÜnlÜ ortaklaşa notalarına verdiği karşılığın Türkçeye çevrilmesi aŐađdadır :

“AŞağıda imzası bulunan Zat-ı Őahanenin Hariciye Nazırı, Avusturya-Macaristan, İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya ve İtalya Ekselans Büyük Elçilerinin bu ayın 17 sinde önceline (selefine) vermek lütfunda buldukları ortaklaşa notanın kapsamını öğrenmiştir.

“Osmanlı İmparatorluk Hükümeti barış yapılmasının her yanın dilek ve çıkarlarına uygun olduğunu duruksamadan kabul etmekte ve kendi kıskırtmalarının sonucu olmayan bir savaşa elden geldiği ölçüde çabuk son vermek gerektiğini kavramaktadır.

“Büyük Devletler bildirilerinde, İmparatorluk Hükûmetine Edirne kentinin Balkanlı Bağlaşıklara verilmesi, Ege Denizi Adalarının keskilini kararlaştırma işinin kendilerine bırakılması öğüdünde bulunmayı uygun görmüşlerdir.

“İmparatorluk Hükûmeti şu yönü imlemek ister ki o, pek büyük fedakârlıklara razı olmakla daha önceden kendisindeki anlaşma eğiliminin reddedilemeyecek kanıtlarını ortaya koymuştur.

“Edirne özbeöz bir Müslüman kenti ve Türkiye'nin ikinci başkenti olmakla İmparatorluğa çözümez bağlarla bağlı bulunmaktadır. Onun bırakılacağı söylentisi bile bütün yurttta öyle bir kınama duygusu ve coşkunluk doğurmuştur ki bizden önceki Hükûmetin çekilmesini gerektirmiştir.

“Bununla birlikte kendisindeki barışçıl duyguların en son bir kanıtını vermiş olmak için İmparatorluk Hükûmeti Edirne kentinin Meriç'in sol kıyısındaki kısmını alıkoyarak sağ kıyısındaki kısım için karar vermeyi Büyük Devletlere bırakmaya eğilimlidir.

“Camiler, türbeler ve benzeri tarihsel ve dinsel anılar kentin Meriç'in sol kıyısındaki kısmında bulunduğundan oranın doğrudan doğruya Osmanlı egemenliğinde kalması, İmparatorluk Hükûmeti için, ülkeyi son aşama ağır sonuçlar doğurabilecek olan derin sarsıntılarla karşı karşıya bırakmadan göze alamıyacağı bir zorunluktur.

“Ege Denizi Adalarına gelince, İmparatorluk Hükûmeti şu yöne dikkati çeker ki bu adaların bir kısmı, Çanakkale Boğazına yakınlıkları dolayısıyla başkentini savunulması bakımından kendilerinden vaz geçilemez bir durumda iken, öbürleri de İmparatorluğun Asya topraklarının ayrılmaz birer parçası olduklarından Küçük-Asya'nın güveni bakımından yine kendilerinden vaz geçilemez durumdadırlar.

“İmparatorluk Hükûmetinin bu adalar üzerindeki otoritesini azaltacak her çözüm biçimi onları, etkisi komşu kıyıya taşan, birer kışkırtma ocağı durumuna getirir. Bunun sonucu da, Makedonya'da var olup Avrupa'nın rahatını kaçırmış ve yine bu gün de kaçırmakta olan bir karmakarışık durumun ortaya çıkması olur. Böyle bir çözüm, Osmanlı kamu oyu üzerinde yapacağı yerinmeye değer etki-den başka, sürekli bir barışla İmparatorluğun sağlamlaşmasını ve bayındırlığını içten isteyen Büyük Devletlerin görüşlerine de aykırı olur.

“Dolayısıyla Babiâli, yukarıda anılan düşünceler ve Çanakkale Boğazı durumunun bütünlüğü —ki Babiâli bunu Avrupa için en

üstün bir ilgiye değer konu saymaktadır— gözönünde tutularak Büyük Devletlerce Balkanlı Bağlaşıkların eline düşmüş adaların keskili üzerinde verilmek lûtfunda bulunulacak olan karara katılabilir.

“İmparatorluk Hükûmeti şu kesin inançdadır ki Büyük Devletler, taşıdıkları adalet ruhu dolayısıyla, (Türkiye’ce) rıza gösterilmiş olan fedakârlıkların büyüklüğünü takdir etmek ve Babıâli’nin Balkanlı Bağlaşıklar’ca yeniden ileri sürülebilecek her türlü istek ve savları geri çevirmekte haklı olacağını kabul eylemek lûtfunda bulunacaktır.

“Babıâli, Büyük Devletlerin savaşın doğurduğu yıkımları onarmak ve İmparatorluğun tabii kaynaklarını değerlendirmek yolundaki iyi eğilim ve vaatlerini gerçek bir şükranla belgit sayar (prend acte).

“Bu bakımdan daha bugünden Büyük Devletlerce Türkiye’nin tam bir erkinlik içinde özgür bir gümrük tarifesi seçmesine, modern hukuk ilkelerine uygun tecim antlaşmaları yapmasına ve onların uyruklarına da Osmanlı uyrukları için uygulanan Türk vergi kanunlarının uygulanmasına ve bunlar oluncaya kadar da gümrük tarifesi- nin % 4 arttırılmasına razı olmaları sakınılmaz bir zorunluktur.

“Babıâli öyle sanar ki posta işleri bakımından tecime her türlü çabukluk ve güven inancaları verecek koşulların tesbiti kolaydır ve böylelikle Türkiye’deki yabancı postahanelerinin kaldırılması da aynı ölçüde sakınılmaz bir zorunluk olur.

“Bundan başka Babıâli şu düşüncededir ki Büyük Devletlerin Osmanlı İmparatorluğunda kapitülâsyon rejimine son vermek ve barıştan sonra bu amaca ulaşmak için gereken incelemelerde bulunmak isteğinde oldukları yolunda bir bildirge yayınlamaları, demin sayılan ekonomik işlerle birlikte, onların yukarıda anılan notalarındaki vaatlerini gerçekleştirecek bir ölçemler topluluğu teşkil eder”.

Görüldüğü gibi Kâmil ve Mahmut Şevket Paşa Hükümetlerinin notaları, bir nokta aynal, birbirine pek benzemektedir ve ikincisinin birçok kısmı, hemen olduğu gibi birincisinden alınmış, ancak hukukî ve ekonomik bağımsızlık kavramı içinde doğal olarak esasen bulunan yönler ikinci notada daha ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Ayrılık Edirne konusudur.

Yukarıda “Anılan notalar ve tellerin Türkçe çevirmeleri” başlığını taşıyan kısımda “I” imiyle ilk ele alınan Noradonkiyan Efendi’nin Tevfik Paşa’ya çekmiş olduğu 18 Ocak günlü telin müsveddesinde

iki çözüm biçimi ele alınmıştı. Biri Edirne'yi bir bütün olarak Büyük Devletlerce seçilecek bir Müslüman valinin yönetiminde yansız, erkin ve bağımsız bir kent durumuna getirmektir.

İkincisi ise Edirne'nin Meriç'in sağında bulunan kısmını Bağlaşık Balkanlılara, yani Bulgarlar'a, bırakıp ırmağın solundaki kısmı alıkoymaktı.

Kâmil Paşa Hükümeti ilk, onun yerine gelenler ise ikinci çözüm biçimini seçmişlerdir. Bu biçimlerden hangisi daha iyidir diye tartışılabilir, ancak Kâmil Paşa Hükümeti Edirne'yi Bulgar'a vermeyi ve Enez-Midye çizgisini sınır yapmayı kabul etti demek gerçeği bir yana atıp elli üç yıl önce propaganda amacıyla uydurulmuş bir yalanı bilmiyerek tekrarlamak olur.

* * *

Sait Halim Paşa notasının verilmesinden birkaç saat sonra Bulgarlar bırakışmayı kaldırır. Bunun üzerine olayların nasıl geliştiği bilinmektedir. Daha çok gösteriş özünde olan birkaç Osmanlı saldırı denemesinden sonra Bulgarlar 26 Martta Edirne'yi saldırıyla alırlar; 1 Nisanda Babıâli Enez-Midye çizgisini sınır olarak kabul ettiğini Büyük Devletlere bildirir; 30 Mayıs'ta buna göre Londra'da barış imzalanır. Bu suretle birinci Balkan savaşı biter.

Ancak Balkan Devletleri Londra antlaşmasıyla bizden aldıkları yerlerin bölüşülmesi işinde anlaşamadıklarından ikinci Balkan savaşı 29/30 Haziran gecesi Bulgar ordusunun Sırp ve Yunanlar'a saldırmasıyla başlar. Bundan faydalanan Osmanlı hükümeti bu ikinci Balkan savaşına katılarak 14 Temmuz'da orduya Enez-Midye çizgisini geçirir ve 22 Temmuz'da Edirne'yi geri alır.

* * *

Şu son sözle yazımızı bitireceğiz: Sorumlu durumda olarak tarih yazarlar, eğer işin çapı bakımından arşivler üzerinde çalışmayı gerekli bulmazlarsa: 1) Konularını ilgilendiren bu gibi çalışmalar sonucunda yazılmış eserleri; 2) İş başında bulunmuş devlet adamlarıyla yüksek mevkilere çıkmış işyarların anılarını kapsayan eserleri hiç olmazsa gözden geçirmek zorunluğundadırlar. Bunu yapmazlarsa Atatürk'ün başa koyduğumuz vecizesindeki duruma düşerler.